

Qori Müəllimlər Seminariyasının ilk azərbaycanlı məzunu

"Şuşa liri"nin işığında

Zaqafqaziya Müəllimlər Seminariyasının Azərbaycan söbəsi fəaliyyət göstərirdi qırx il ərzində 250-dən artıq əsl xalq müəllimi hazırlamışdı. Firudun bəy Köçəri, Rəşid bəy Əfəndiyev, Səfərəli bəy Vəlibəyov, Əliş bəy Tahirov, Mahmud bəy Mahmudbəyov, Cəllil Məmmədquluzadə, Nəriman Nərimanov, Üzeyir Hacıbəyli, Müslüm Maqomayev, Pənah Qasımov, Hənəfi Terequlov, Əli Hüseynov, Fərhad Ağazadə, Səməd bəy Acalov, Teymur bəy Bayramalibəyov, Süleyman Sani Axundov, Bədəl bəy Bədəlbəyli, Azad Əmirov, Əhmədşah Mustafayev, Yusif Qasımov, Əli Qəməli, Müseyib İlyasov, Əhməd Seyidov və başqaları müəllimlik peşəsinin vurgunu olmuş, xalqını təhsil nuru ilə işıqlandıran elm, maarif, mədəniyyət və incəsənət qarçıları kimi çoxşaxəli fəaliyyət göstərmişlər. Bu insanların hər biri tarixi şəxsiyyət, böyük sənətkar və ustad səviyyəsinə qalxmışdır.

Seminariyanın məzunları içərisində Səfərəli bəy Vəlibəyovun xidmətləri xüsusi vurğulanmalıdır. O, Zaqafqaziya (Qori) Müəllimlər Seminariyasını bitirən ilk üç azərbaycanlıdan biri olmuş, ömrünün on səkkiz ilini pedaqoji işə sərf etmişdir. Bu müddət ərzində Səfərəli bəy onlarla istedadlı gənc yetişdirmişdir ki, bu gənclər elm, maarif, ədəbiyyat və incəsənətin müxtəlif sahələrində, habelə ictimai-siyasi işlərdə fəal çalışmış, vətəne və xalqa şərəflə xidmət etmişlər. Böyük ədiblər və ictimai-siyasi xadimlər olan C. Məmmədquluzadə, N. Nərimanov, S. S. Axundov və bir çox başqaları ibtidai təhsillərini S. Vəlibəyovdan almış, tələkkar və qayğıkeç müəllimlərini həmişə böyük məhəbbət hissi ilə yad etmişlər.

Səfərəli bəy Şeyx Həsən oğlu Vəlibəyov 1861-ci ildə Şuşa şəhərində anadan olmuşdur. İlk təhsilini mollaxanada almış, ərəb və fars dillərində mükəmməl yiyələnmişdir. 1875-ci ildə Şuşa dördsınıflı şəhər məktəbinə daxil olmuş və 1879-cu ildə oranı bitirmişdir. Həmin ildə S. Vəlibəyovun heyətində ələmətdar bir hadisə baş vermişdir. Zaqafqaziya (Qori) Müəllimlər Seminariyasının nəzdində açılmış Azərbaycan söbəsinə tələb toplamaq məqsədilə Şuşaya gələn Alə-

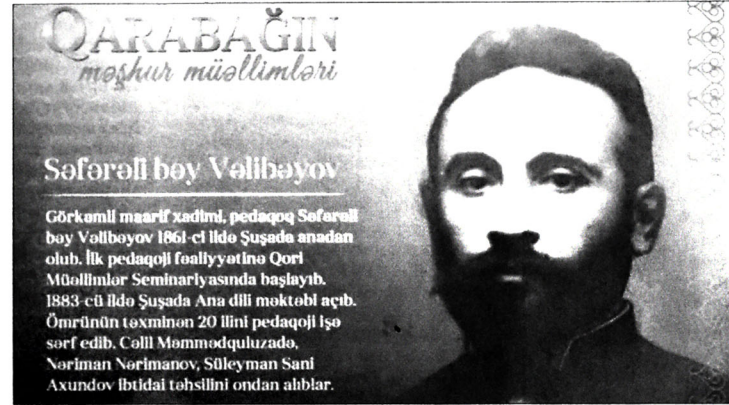
sey Osipoviç Çernyayevski gənc Səfərəli ilə söhbət aparmış, hazırlıqlı olduğunu görüb onu seminariyanın ikinci sinfinə qəbul etmişdir.

1879-1893-cü illərdə seminariyanın Azərbaycan söbəsinə A. Çernyayevski idarə edirdi. O, qabaqcıl fikirlər, öz işini sevmə müəllim kadrların hazırlanmasına xüsusi əmək sərf etmişdir. Tələbələr tarix və coğrafiyadan dərslər deyirdi. Müəllim çatışmazlığına görə A. Çernyayevski S. Vəlibəyovu öz yerinə hazırlayırdı. Səfərəli bəy hələ tələbə ikən müəllimi Çernyayevskiya yaxından kömək göstərirdi, onun "Vətən dili" (I hissə) kitabının hazırlanmasına xüsusi kömək edirdi.

1881-ci ildə seminariyanı bitirən S. Vəlibəyov müəllim kimi burada fəaliyyətə başlayır və 1896-cı ilə qədər seminariyada işləyir. Səfərəli bəy əsas pedaqoji fəaliyyəti ilə yanaşı, seminariyanın ictimai işlərində də fəallıq göstərirdi. O, tələbələrini sinifdən kənar məşğələlərinə böyük fikir verirdi. Gənc müəllim ictimai və pedaqoji fəaliyyətini tətil aylarında da davam etdirirdi. Adətən tətil zamanı Şuşaya dincəlməyə gələn burda uşaqlara pulsuz dərslər deyər, onları orta və ali məktəblərə daxil olmaq üçün hazırlayırdı. Şuşa və ətraf kənd məktəblərində dərslər üçün müəllimləri toplayıb, onları sövtil üsulla dərslər demək metodikası ilə tanış edirdi. Bu necib işinə görə o, hətta Qafqaz dairəsi poçetçili tərəfindən mükafatlandırılmışdı.

S. Vəlibəyov seminariya daxilində gədən kəskin məfkure mübarizəsində də fəallıq göstərirdi. XIX əsrin 90-cı illərində Qafqaz təhsil orqanlarının irticaçı başçıları Azərbaycan və gürcü dillərini seminariyanın tədris proqramından çıxarmağa cəhd etdikləri zaman A. Çernyayevski, Ə. Axundzadə və N. Lomouri ilə birlikdə o da bu mürtece siyasətə qarşı çıxmışdı. Onun seminariyadan çıxarılmasının bir səbəbi də bu məsələdə prinsipial mövqə tutması ilə bağlı idi.

Səfərəli bəy müasirləri arasında təkcə yaxşı müəllim kimi tanınmışdı. O, həm də görkəmli maarif xadimi, ustad metodist, bacarıqlı tərcüməçi və hərtərəfli biliyə malik alim kimi şöhrətlənmişdi. Onun "Vətən dili" (II hissə, A. Çernyayevski ilə birlikdə) dersliyi, rus dilindən etdiyi tərcümələr, "Qüdrətli xuda", "Üsulü-cədid", tarix, ədəbiyyat, coğra-

fiya kitabları və görkəmli adamların tərcüməyi-halına dair məlumat verən "Xəzəniyyə-əxbar" adlı ensiklopedik səviyyəli əsəri uzun illər Azərbaycanda uşaqların ən çox sevdiyi kitabları olmuşdur.

S. Vəlibəyov həm də yaxşı publisist idi. Onun məqalələri XIX əsrin 80-90-cı illərində "Ziyayi-Qafqaziyyə", "Tərcüman", "Keşkül", "Kafkaz", "Novoye obozreniye", "Kaspi" kimi müxtəlif dövrü mətbuat orqanlarında çap olunmuşdur. Görkəmli maarifçi "Türk dili barəsində", "Qoridən məktub", "Təzə kitabxana və qiraətxana", "Tiflisdən məktub", "Şuşadan məktub", N. Nərimanovun "Dilin beləsi" əsərinin ilk tənqidi haqqında yazdığı "Bakıdan məktub", A. Çernyayevskinin "Vətən dili" (I hissə) dersliyinin təhlilinə həsr olunmuş "Bibliografiya" və digər məqalələrində dövrün mühüm ədəbi və ictimai hadisələrinə münasibət bildirmiş, qabaqcıl demokratik ideyalar mövqeyindən onların dərin təhlilini vermişdir.

Səfərəli bəy Vəlibəyovun elmi-pedaqoji fəaliyyətində onun məşhur tatar maarifçisi, ümumtürk milli intibahının tarixi təşəkkülündə müstəsna xidmətləri olan İsmayıl bəy Qasıpralı ilə görüşü də böyük rol oynamışdır. XIX əsrin 90-cı illərində seminariyanın nəzdində olan ibtidai məktəbin müdiri vəzifəsində işləyən Səfərəli bəy Vəlibəyov Qori semi-

nasan dildə yazılmış və real həyatdan alınmış materiallar daxil edilmişdi. Lakin həmin dərslik çap olunmamış qalmışdı. Yeri gəlmişkən onu da əlavə edərk ki, A. Çernyayevski ilə S. Vəlibəyovun Azərbaycan dili dərsliyinin tərtibi təcrübəsindən Şimali Azərbaycanda olduğu kimi, Cənubi Azərbaycanda da geniş istifadə olunmuşdu. 1894-cü ildə Təbrizdə Mirzə Həsən Rüşdiyyə Təbrizi (1850-1944) tərəfindən eyni adda "Vətən dili" dərsliyi nəşr olunmuşdu.

S. Vəlibəyov 1896-cı ildə Bakıya köçmüş, burada iki il müəllimlik etdikdən sonra Bakı gömrükxanasında tərcüməçi vəzifəsində çalışmışdır. O, 1902-ci il avqustun 31-də cəmi qırx bir yaşında ikan qəflətdən ürək xəstəliyindən vəfat etmişdir.

Azərbaycan məktəbi və pedaqoji fikir tarixində səs üsulu ilə yazılıb nəşr edilmiş dərslik və tədris vəsaitlərinin təbiiqinin böyük elmi-pedaqoji əhəmiyyəti var. XIX əsrin 80-ci illərindən başlayaraq qabaqcıl ziyalıların ana dili məktəbi yaratmaq cəhdləri get-gedə artmışdı. Bakı, Xaçmaz, Şəki, Şamaxı və digər şəhərlərdə ayrı-ayrı şəxslər, müxtəlif maarifçilər ibtidai təhsil verən ana dili məktəbləri açmaqda davam edirdilər. Belə məktəblərdən biri 1883-cü ildə Şuşada S. Vəlibəyov tərəfindən açılmışdı. Yay tətili zamanı burada istirahət edən Səfərəli bəy müvəqqəti olaraq bir məktəb açib uşaqlara savad öyrədirdi. Onun məktəbində müxtəlif təbəqələrdən olan 25 şagird oxuyurdu. Tədris səs üsulu ilə aparılırdı. S. Vəlibəyov şagirdlərə yalnız savad öyrətməklə kifayətlənmirdi. O, eyni zamanda yerli məktəbdarlarla səs üsulunun üstünlüyünü izah edib, bu üsul ilə dərslər deməyin əhəmiyyətini əyani olaraq göstərirdi.

XIX yüzilliyin əvvəllərindən başlayaraq ötən əsrin 20-ci illərinə qədər hazırlanan bu kitablar ərəb əlifbası ilə yazıldığından indiki müəlliflərin bir çoxu onları oxuya bilmir. Azərbaycan dilində tərtib edilən oxu kitabları içərisində S. Vəlibəyovun 1888-ci ildə Tiflisdə "Keşkül" qəzetinin mətbəəsində çap etdirdiyi risalə ayrıca əhəmiyyət kəsb edir. Kitabın titullu səhifəsində rus dilində bu sözlər yazılmışdır: "Knjika dlya samostoyatelnoqo çteniya na tatarsko-Azerbaydžanskoj nareçij". Azərbaycan dilində isə kitabça belə adlanır: "İbtidai məktəb şagirdlərinin məxsus və əxtağ dair Azərbaycan dilində oxu risaləsi". Risaləyə "Qüdrətli Xuda", yəni "Allahın qüdrəti" sözləri epigraf seçilmişdir. Kitabın Azərbaycan dilində olan titullu səhifəsində onun Tiflisdə nəşr olduğunu göstərir. Əsər Sankt-Peterburq şəhərindəki S. Şədrin adına Dövlət Kütəvi Kitabxanasının "SSRI xalqlarının ədəbiyyatı" şöbəsində saxlanılır.

Kitabça 1968-ci ildə mikrofilmə çəkilmiş, hazırda latın qrafikasına köçürülərək arxivləşdirilmiş saxlanılır. Qısaca desək, Azərbaycan təhsilinin inkişafında Səfərəli bəyün böyük xidmətləri unudulmazdır.

Vəli İlyasov,
"iki sahil"